

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

5 СОН, 3 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 5, ВЫПУСК 3

LAWYER HERALD

VOLUME 5, ISSUE 3

TOSHKENT-2023

Мундарижа

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ. ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

1. ТУРҒУНОВ Мурод Турсунбоевич

АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ДАВЛАТ БОШЛИҒИ ХИСЛАТЛАРИ

ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ 8

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ. МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

2. ҲОТАМОВ Ҳомид Сулаймонович

СЕНАТ ФАОЛИЯТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА
ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ.....15

3. АДИЛКАРИЕВА Феруза Ходжимуратовна

КОНСТИТУЦИЯВИЙ СУД ҲАМДА ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ

НАЗОРАТИНИНГ ЎЗARO НИСБАТИ ҲАМДА МУТАНОСИБЛИГИ.....22

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

4. ТОШҚУЛОВ Жўрабой Ўринбоевич, МУҲАММАДЖОНОВ Жасурбек Жаҳонгир ўғли
ИСЛОМ ҲУҚУҚИ БЎЙИЧА ФУҚАРОЛАРНИНГ ТАДБИРКОРЛИК БИЛАН ШУҒУЛЛАНИШ
ҲУҚУҚИНИНГ КАФОЛАТЛАРИ29

5. УЛУГБЕКОВ Баходир Абдасович

ШАЪН, ҚАДР-ҚИММАТ ВА ИШЧАНЛИК ОБРЎСИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ
ТАБИАТИ ВА ШАРТЛАРИ42

6. YUSUPOV Sardor

ROBOTICS LEGAL CIVIL REGULATION IN UZBEKISTAN: PIONEERING A PATH FOR THE
FUTURE.....50

7. БАРЫШНИКОВА Линиза Наильевна

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В ОБЛАСТИ ФИЗКУЛЬТУРЫ И СПОРТА В
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ58

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

8. ZULFUQOROV Abduvaxob Abdumalik o'g'li

МАТО IZLARINI ANIQLASH, QAYD ETISH, OLISH VA TAVSIFLASH.....67

9. ABDULLAEV Rustam Kaxramanovich

SUD EKSPERTIZA TADQIQOTI USLUBLARI TIZIMIDA EKSPERIMENTNING O'RNI.....75

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

10. USMANOVA Surayo Bultakovna

XIZMATLAR SAVDOSI BO'YICHA BOSH KELISHUVIDA TURIZM:

SHARTNOMAVIY-HUQUQIY Tahlil.....81

11. АЛМОСОВА Шаҳноза Собировна

ЖСТНИНГ “МИЛЛИЙ РЕЖИМ” ТАМОЙИЛИ ВА УНИ ЎЗБЕКИСТОН ҚОНУНЧИЛИГИГА

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ҚИЛИШ МУАММОЛАРИ89

12. ШАРАПОВ Шухрат Шокирович

ТАЪЛИМ ОЛИШ ҲУҚУҚИНИНГ АСОСИЙ ТАЪРИФЛАРИ..... 96

ЮРИДИК ХИЗМАТ, АДВОКАТУРА, НОТАРИАТ

13. ФАЙЗИЕВ Хайриддин Сирожиддинович

ЮРИДИК ХИЗМАТ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ ОРГАНЛАРИ

ТИЗИМИДА ТУТГАН ЎРНИ 103

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ШАРАПОВ Шухрат Шокирович

Бухоро давлат университети Юридик бўлим бошлиғи

E-mail: mr.sharapov@gmail.com

ТАЪЛИМ ОЛИШ ҲУҚУҚИНИНГ АСОСИЙ ТАЪРИФЛАРИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): ШАРАПОВ Ш.Ш. Таълим олиш ҳуқуқининг асосий таърифлари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 5 (2023) Б. 96-102.

 5 (2023) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2023-5-12>

АННОТАЦИЯ

Мақолада Ўзбекистонда таълим олиш ҳуқуқини таъминлашнинг ўзига хос жиҳатлари қисқача очиб берилган. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясига кўра, таълим ҳар бир инсоннинг ҳаётий ҳуқуқидир. Ушбу мақола халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларни таҳлил қилиш орқали инсоннинг таълим олиш ҳуқуқини батафсил ва изчил тадқиқ қилинган.

Калит сўзлар: Инсон ҳуқуқлари, Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, иқтисодий-ижтимоий, маданий ҳуқуқлар, таълим, таълим олиш ҳуқуқи, таълим олиш ҳуқуқига таҳдидлар.

ШАРАПОВ Шухрат Шокирович

Начальник юридического отдела

Бухарского государственного университета

E-mail: mr.sharapov@gmail.com

ОСНОВНЫЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРАВА НА ОБРАЗОВАНИЕ

АННОТАЦИЯ

В статье кратко раскрыты конкретные аспекты обеспечения права на образование в Узбекистане. Согласно Всеобщей декларации прав человека, образование является жизненно важным правом человека для каждого. В этой статье попытались дать подробное и последовательное объяснение правам человека на образование, рассмотрев широкий спектр международных документов.

Ключевые слова: права человека, Всеобщая декларация прав человека, экономические, социальные, культурные права, образование, право на образование.

SHARAPOV Shukhrat

Head of the Legal department of Bukhara State University

E-mail: mr.sharapov@gmail.com

KEY DEFINITIONS OF THE RIGHT TO EDUCATION

ANNOTATION

The article briefly reveals specific aspects of ensuring the right to education in the Uzbekistan. According to the Universal Declaration of Human Rights, education is a vital human right for everyone. This article has attempted to provide a detailed and coherent explanation of the human rights to education by reviewing a wide range of international documents and literature.

Keywords: human rights, Universal Declaration of Human Rights economic, social, cultural rights, education, right to education.

*Таълим - бу дунёни ўзгартириш учун
ишлатишингиз мумкин бўлган энг кучли қурол.
Нелсон Мандела*

Қайд этиш лозимки, халқаро майдонда инсон ҳуқуқлари XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб ривожлана бошлади ва кейинчалик бошқа соҳаларга қараганда тезлик билан ривожланди. Фикримизча, бундай ривожланиш, авваламбор, БМТ Низоми, шунингдек, Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси қабул қилиниши билан инсон ҳуқуқлари халқаро ҳамжамиятнинг долзарб аҳамият касб этувчи масаласига айланиши давлатларнинг конституцияларида инсон ҳуқуқларининг конституциявий мақом олиши билан боғлиқдир [1]. Шу билан бирга таълим соҳасидаги халқаро ҳуқуқий тартибга солиш ҳажми ҳам умумжаҳон, ҳам маҳаллий даражада доимий равишда ўсиб бормоқда. Ҳозирги замонда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизими одатда уч даражага, яъни халқаро, минтақавий ва миллий даражаларга бўлинади [2]. Таълим олиш ҳуқуқи инсоннинг асосий ҳуқуқ ва эркинликлари йиғиндиси бўлганлиги учун давлатлар таълим тизимини уйғунлаштиришга, даражаларни солиштиришни таъминлашга, талабалар ва профессор-ўқитувчиларнинг алмашинувини оширишга интилоқда. Бироқ 2016 йилги Глобал Таълим мониторинги ҳисоботида кўра, дунёда 61 миллион бола асосий таълим олиш имконига эга эмас ва 758 миллион катталар саводсиздир, чунки улар ҳеч қачон таълим олмаган [3]. Ушбу рақамлардан кўриниб турибдики жаҳон миқёсида таълим олиш ҳуқуқини таъминлаш бўйича қилинадиган ишларнинг кўлами анча кенг.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев Бирлашган Миллатлар Ташкилати Бош Ассамблеясининг 78-сессиясидаги нутқида таъқидлаганидек, инсон капиталини ривожлантириш ва креатив ёш авлодни тарбиялаш – Ўзбекистон ўз олдида кўйган стратегик вазифалардан биридир [4].

Биз ҳамма учун очиқ ва сифатли таълимни камбағалликка барҳам бериш, халқ фаровонлигини ошириш ва барқарор иқтисодий ўсишга эришишнинг энг самарали омили, деб биламиз.

Янгиланган Конституциямизда таълим тизимига оид 9 та энг муҳим янгилик белгиланган хусусан:

1. Ҳар ким таълим олиш ҳуқуқига эга.
2. Давлат узлуксиз таълим тизими, унинг ҳар хил турлари ва шакллари, давлат ва нодавлат таълим ташкилотлари ривожланишини таъминлайди.
3. Давлат мактабгача таълим ва тарбияни ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратади.
4. Давлат бепул умумий ўрта таълим ва бошланғич профессионал таълим олишни кафолатлайди.
5. Мактабгача таълим ва тарбия, умумий ўрта таълим давлат назоратидадир.
6. Алоҳида таълим эҳтиёжларига эга бўлган болалар учун инклюзив таълим ва тарбия таъминланади.
7. Фуқаролар давлат таълим ташкилотларида танлов асосида давлат ҳисобидан олий маълумот олишга ҳақли.

8. Олий таълим ташкилотлари академик эркинлик, ўзини ўзи бошқариш, тадқиқотлар ўтказиш ва ўқитиш эркинлиги ҳуқуқига эга.

9. Давлат ўқитувчиларнинг шаъни ва кадр-қимматини ҳимоя қилиш, уларнинг ижтимоий ва моддий фаровонлиги, касбий жиҳатдан ўсиши тўғрисида ғамхўрлик қилади.

Таълим олиш ҳуқуқининг меъёрий мазмуни келсак менимча тушунчалар анчайин ноаниқ ва турли туман деб ҳисоблайман. Глобаллашган бугунги дунёда таълим соҳасидаги муносабатлар ва фаол ҳамкорлик соҳасини самарали тартибга солиш учун давлатлар тушунчаларни аниқлаб олишлари керак. Ҳозирги вақтда амалдаги халқаро ҳуқуқий ҳужжатларни таҳлил қилиб, шуни таъкидлаш мумкинки, уларнинг ҳеч бирида таълим олиш ҳуқуқининг тўлиқ таърифи мавжуд эмас. Концепция нуқтаи назаридан ҳам халқаро ҳуқуқ билан шуғулланувчи олимлар ҳам, конституциячилар ҳам одатда таълим олиш ҳуқуқини батафсил кўриб чиқмайдилар, фақат унинг мавжудлигини эслатиб ўтадилар. Сузанна Шеррининг таъкидлашича, ҳуқуқий шарҳловчилар таълим олиш ҳуқуқининг мазмунини ҳали ўрганмаганлар” [5, Б.131].

Кэйт Ҳалворсеннинг фикрича таълимнинг инсон қобилиятларини ошириш ва ривожлантиришдаги ўрни ва вазифасини етарлича таъкидлаб бўлмайди, онг, ўзлик, яхлитлик, салоҳият ва ҳатто куч, ҳеч бир адабиёт ёки восита таълимнинг таърифини ҳар томонлама ва изчил тақдим этмайди [6, Б.341-343].

Инсон ҳуқуқлари бўйича ҳужжатлар фақат таълимнинг функционал ва тор таърифларини беради ва турли талқинлар учун жой қолдиради. Инсоннинг таълим олиш ҳуқуқига бундай номувофиқ ёндашувни қўллаш ва амалга ошириш нуқтаи назаридан фойдалидан кўра зарарлироқдир.

Масалан, К.Д.Бейтер Таълим олиш ҳуқуқини ҳимоя қилишга бағишланган асарида таълим олиш ҳуқуқи бир вақтнинг ўзида иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқларга тегишли эканлигини таъкидлайди. Шунингдек бошқа ҳуқуқлар қатори, таълим олиш ҳуқуқи ҳам давлатлардан барча даражадаги бошланғич, ўрта ва олий таълим олиш имкониятини таъминлаш учун саъй-ҳаракатларни талаб қилишини билдиради [7, Б.47].

Ушбу баёнотни таълим олиш ҳуқуқининг таърифи деб аташ қийин, чунки у фақат ҳуқуқнинг характерини ва уни амалга ошириш масалаларидан бирини кўрсатади. Б.А.Страшун таълим олиш ҳуқуқини “ҳам шахснинг, ҳам бутун жамиятнинг ривожланиши учун зарур шарт-шароит яратувчи энг муҳим ижтимоий ҳуқуқларидан бири” деб таърифлайди [8, Б.211].

Атоқли олимимиз академик А.Х.Саидов таъриф беришларича “таълим олиш ҳуқуқининг мазмуни шундаки, Ўзбекистон Республикасининг ҳар бир фуқаросига таълим ва тарбиянинг барча кўринишдаридан тенг фойдаланиш имкониятларни кафолатлайди. Таълим олиш ҳуқуқини амалга оширишга мавжуд кучли моддий техника базаси имкон яратади” [9, Б.245]. Ушбу тарифдан кўриниб турибдики, бутун дунё ҳуқуқ тизимидан фарқли равишда Ўзбекистонда таълим билан бир қаторда тарбия олиш ҳуқуқи ҳам давлат томонидан бир хилда таъминланади.

О.Т. Ҳасанов билим олиш атамасини ишлатиб, “билим инсонни юксак даражага кўтарибгина қўймасдан, у яшаётган мамлакатни ҳам юксалтиришини айтиб ўтади. Ўзбекистонда ҳар бир шахснинг билим олиш ҳуқуқини таъминлаш мақсадида мукамал таълим тизимини шакллантирилди ва такомиллаштирилмоқда”-деб такидлайди [10, Б.178].

Профессор А.А. Азизхўжаев “таълим олиш ҳуқуқи муносабати билан ушбу конституциявий институтнинг анча мукамал тартибга солиниш тенденциясини кузатар эканмиз, унинг конституциявий тартибга солинишини демократик ва тоталитар жамиятлар мисолида ҳам кўриш мумкин”-дейдилар ва демократик ва тоталитар давлатлар қонунчиликларидаги фарқларни келтирадилар [11, Б.98].

Туркиялик Т.Сойдан. ва Й.Караманлар таълим олиш ҳуқуқини муҳокама қилиш асоси (таълим олиш ҳуқуқининг ўлчовлари)ни фалсафий ва ҳуқуқий ўлчовларга бўлган.

1. Фалсафий ўлчов: Таълим олиш ҳуқуқини асослашга фалсафий ёндашувнинг

моҳияти маърифатпарварлар томонидан кун тартибига олиб келинган инсонпарварлик тушунчасидир. Шу нуқтаи назардан қараганда, инсонпарварлик бир томондан инсонга бўлган муҳаббатни, ҳаракат қилувчи (ҳокимият), яъни ўз инсоний қобилиятларини эркин ривожлантириш ҳуқуқига эга бўлган ва ўз ҳаётини бошқариш қобилиятига эга бўлган фуқаро-шахсни тасвирлайди. Таълим инсонпарварликни тушунишнинг асосий қисмидир.

2. Ҳуқуқий ўлчов: Таълим олиш ҳуқуқи турли миллий ва халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда тартибга солинади. Ижтимоий ҳаётдан манба олган ҳуқуқнинг ҳам органик табиатини, ҳам ижтимоий ҳаётни йўналтирувчи ва тартибга солувчи ролини ҳисобга олган ҳолда унинг таълим олиш ҳуқуқи нуқтаи назаридан аҳамияти юзага чиқади. Шу билан бирга, шуни ҳисобга олиш керакки, ҳуқуқий меъёрлар ҳуқуқни амалга ошириш учун мос асос яратиши ва ҳуқуқни амалга ошириш учун чекловчи бўлиши мумкин [12].

А.И.Казанникнинг фикрича, таълим олиш ҳуқуқи деб-“шахснинг жисмоний ёки ақлий меҳнат билан шуғулланиш мақсадида бўлажак касбни ўзлаштириш, ихтисосликни эгаллаш учун зарур бўлган тизимлаштирилган билим ва кўникмаларни эгаллашининг қонуний кафолатланган имконияти”ни тушуниш керак [13, Б.18]. У таълим олиш ҳуқуқини маданий ҳуқуқларга киритади. Э.И.Козлова таълим олиш ҳуқуқининг хусусияти сифатида унинг ижтимоий-иқтисодий табиати ва “жамоат бурчининг характери”ни белгилайди [14, Б.184].

М.В.Баглай ҳам таълим олиш ҳуқуқини ижтимоий ҳуқуқлар қаторига қўшади ва бу ҳуқуқнинг амалга оширилиши бевосита жамиятнинг иқтисодий, ижтимоий ва маънавий тараққиётини таъминлаши билан бирга шахснинг ривожланиши, унинг маданияти, фаровонлиги учун зарур шарт-шароит яратишини таъкидлайди [15, Б.289].

А.Н.Козирин таълим олиш ҳуқуқини давлат ва халқаро ҳуқуқ билан кафолатланган субъектив ҳуқуқ сифатида тушуниладиган таълим олиш ҳуқуқи, шахснинг билим, кўникма ва малакаларга эга бўлиш ҳамда ўз таълим ва маданий даражасини ошириш мақсадида улардан фойдаланишнинг ҳақиқий қобилияти дейди [16].

Америка Қўшма Штатлари Олий суди узоқ вақтдан буён: таълимни демократик республикада фуқаролик олиш учун жуда муҳимдир деб тан олишига ҳеч биримиз шубҳа қила олмаймиз-дейди Сузанна Шерри [5, Б.131]. Ушбу баёнотдан кўриниб турибтику энг демократик ва ривожланган давлатлардан бири деб тан олинган АҚШ да фуқароликни бериш ёки бермаслик масаласида олий суд таълим олаганлик фактига қараб қарор қабул қиларкан.

Шундай қилиб, таълим олиш ҳуқуқини белгилашга уринишлар, асосан, унинг моҳиятини ҳисобга олиш ва уни ижтимоий, иқтисодий, маданий ёки аралаш ҳуқуқларга боғлаш билан боғлиқ. Ҳуқуқни тартибга солиш ва амалга ошириш назарий жиҳатдан ҳуқуқ жамият ҳаётининг қайси соҳасига тааллуқли эканлигига кўп боғлиқ эмаслиги сабабли бундай ёндашув мақсадга мувофиқ эмасдир.

Таълим олиш ҳуқуқи Э.В.Мартиненконинг дарслигида бироз батафсилроқ кўриб чиқилади. Таълим олиш ҳуқуқи инсоннинг энг муҳим конституциявий ижтимоий ҳуқуқларидан бири сифатида тушунилади ҳам унинг шахси, ҳам бутун жамият ривожланишининг зарурий шарт, шунингдек таълим олиш ҳуқуқи инсоннинг табиий ҳуқуқи бўлиб, муаллиф уни яшаш ва ривожланиш ҳуқуқининг элементи сифатида кўриб чиқишни таклиф қилади [17, Б.52-53].

“Theirworld” глобал таълим инқирозига барҳам бериш ва келажак авлоднинг салоҳиятини юзага чиқаришга қаратилган глобал болалар хайрия ташкилотининг веб-саҳифада “Таълим ҳамма учун асосий инсон ҳуқуқидир ва ҳар бир киши ўз ҳаётидан максимал даражада фойдаланиши учун муҳимдир” дейилган.

Шундай қилиб, таъриф ижтимоий соҳага ҳавола асосида ҳам олинган ва у тўлиқ эмас деб ҳисоблайман.

А.Н.Козириннинг таърифи юқоридагилардан фарқ қилиб, таълим олиш ҳуқуқини объектив ва субъектив маънода ажратиб кўрсатади. Таълим олиш ҳуқуқи объектив маънода “таълим билан боғлиқ ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи ҳуқуқий нормалар

йиғиндиси” дир Субектив маънода таълим олиш ҳуқуқи - “Давлат ва халқаро ҳуқуқ билан кафолатланган шахснинг билим, кўникма ва малакаларга эга бўлиш ҳамда ўз таълим ва маданий даражасини ошириш мақсадида фойдаланишнинг реал қобилятидир” [18, Б.42-53]. Ушбу таърифлар кўриб чиқилганларнинг энг кенг қамровли ва ишончли таърифи бўлиб кўринади, аммо мен халқаро ҳуқуқни тартибга солиш предмети бўлган таълим олишнинг субъектив ҳуқуқига аниқроқ ва батафсилроқ таъриф беришни ва шу билан бирга вақт ўтиши билан унинг тушунчасидаги ўзгаришларни кузатишни истардим.

Таълим олиш ҳуқуқи фундаментал ҳуқуқ ҳисобланади, чунки у жамият тараққиётини ҳам, ҳар бир шахснинг индивидуал ривожланишини ҳам белгилайди.

Таълим олиш ҳуқуқи бошқа инсон ҳуқуқлари билан узвий боғлиқ бўлиб, ушбу ҳолат таълим олиш ҳуқуқини таъминлаш ва ҳимоя қилиш бўйича меъёрий ҳужжатлардан ҳам, ҳуқуқни қўллаш амалиётидан ҳам келиб чиқади. Амалда таълим олиш ҳуқуқи бузилганлиги тўғрисидаги барча шикоятларда бошқа ҳуқуқларнинг бузилиши ҳам биргаликда кўриб чиқилади. Энг аввало, таълим олиш ҳуқуқи маданий ҳаётда иштирок этиш, шунингдек, фикрлаш, виждон ва дин эркинлиги ҳуқуқи билан узвий боғлиқдир. Бундан ташқари, Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 13-моддасида таълим олиш ҳуқуқи, шу жумладан ота-оналарнинг мактаб танлаш ҳуқуқи, шунингдек, болаларнинг яъни уларнинг фарзандларининг диний ва ахлоқий тарбиясини таъминлаш ҳуқуқи мустаҳкамлангани бежиз эмас. Таълим олиш ҳуқуқининг субъекти бола бўлган тақдирда, унинг таълим олиш ҳуқуқи ота-онасининг фикрлаш, виждон ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқи билан узвий боғлиқдир. Инсон ҳуқуқлари бўйича Европа суди амалиётида таълим олиш ҳуқуқи билан фикрлаш, виждон ва эътиқод эркинлиги, шу жумладан ҳеч қандай динга эътиқод қилмаслик эркинлиги ўртасидаги боғлиқлик масаласи бир неча бор кўтарилган [19].

Таълим олиш ҳуқуқи меҳнат қилиш ҳуқуқи билан ҳам чамбарчас боғлиқ бўлган ҳуқуқдир. Биринчидан, меҳнат қилиш ҳуқуқини тўлиқ амалга ошириш имконияти кўпинча таълим малакаси билан чекланади. Шунинг учун таълим олиш ҳуқуқи тўғридан-тўғри тегишли турмуш даражасига боғлиқ бўлган ҳуқуқдир. Иккинчидан, ХМТнинг 182-сонли “Болалар меҳнатининг энг ёмон шакллари тақиқлаш ва бартараф этиш бўйича зудлик билан чора-тадбирлар тўғрисида”ги Конвенциясида болалар меҳнатининг энг ёмон шаклларига қарши курашишга айнан таълим орқали эришилиши айтилади. Шунинг учун таълим олиш ҳуқуқи нафақат меҳнат қилиш ҳуқуқини тўлиқ амалга ошириш учун асос, балки унинг бузилишига тўсиқ бўлиши мумкин. Шунингдек, ХМТнинг 140-сонли “Тўланадиган ўқиш таътиллари тўғрисида”ги Конвенцияси ҳам эътиборга молик, унинг муқаддимасида таълим олиш ва меҳнат қилиш ҳуқуқини амалга ошириш бевосита боғлиқлиги белгиланган.

Таълим олиш ҳуқуқи муайян сиёсий ҳуқуқларни амалга оширишнинг зарурий шартидир, масалан, маълум бир давлат хизмати лавозимларини эгаллаш учун таълим малакаси белгиланади [20].

Таълим олиш ҳуқуқининг сиёсий ва ижтимоий ҳаётда иштирок этиш ҳуқуқларини амалга ошириш билан чамбарчас боғлиқлигини Инсон ҳуқуқлари кенгаши ҳам таъкидлайди.

Шундай қилиб, Иккинчи жаҳон урушидан кейин инсоннинг таълим олиш ҳуқуқига оид кўплаб халқаро ҳужжатлар, мақолалар, трактатлар ва миллий қонунлар ишлаб чиқилган ва нашр этилган. Халқаро ҳуқуқ давлат суверенитетини чеклаш ва давлат томонидан фуқароларини давлат ваколатларини суиистеъмол қилишдан ҳимоя қилиш учун ишлатилган. Шунга кўра, инсоннинг таълим олиш ҳуқуқини ҳимоя қилиш бўйича ушбу соҳадаги тадқиқотлар турли хил, мураккаб ва фанлараро тус олди. Тадқиқотлар таълимнинг натижалари ёки контекстларига қаратилган бўлиб, инсон капитали назариялари, онгни ошириш назариялари, нео-вебер ва номарксистик назарияларни ўз ичига олган турли хил назарияларни қўллаган.

Хулоса сифатида шуни айтиш керакки, таълимнинг таърифи мураккаб таркибли

бўлганлиги сабабли, инсоннинг таълим олиш ҳуқуқини тадқиқ қилиш қийин ишдир. Натижада, инсоннинг таълим олиш ҳуқуқини ҳимоя қилиш бўйича ушбу соҳадаги тадқиқотлар кўп қиррали, мураккаб ва фанлараро тус олди. Тадқиқот мақсадига қараб, тадқиқотчилар эътиборга олишлари керак бўлган кўплаб кичик тармоқлари мавжуд. Масалан, таълимнинг таърифи унинг биринчи ёки иккинчи авлод ҳуқуқи сифатида қаралишига қараб ўзгаради. Таълимнинг вазифаси, миқдори, сифати, фойдаланиш имконияти, субъектлари ва мазмунини ҳисобга олиш муҳимдир.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Сафарова Ш. Инсон ҳуқуқлари бўйича таълимни амалга оширишнинг шартномавий-ҳуқуқий манбалари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald №. 4 (2023) – Б. 89-95.

2. Сафарова Ш. Инсон ҳуқуқларига оид таълимни шакллантириш ва ривожлантиришда халқаро универсал ташкилотларнинг иштироки // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald №. 4 (2021) – Б. 132-142.

3. The right to education // URL: <https://www.norad.no/en/front/thematic-areas/education/right-to-education/>;

4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 78-сессиясидаги нутқи. 20.09.2023 // URL: <https://president.uz/uz/lists/view/6677>.

5. Suzanna Sherry, Responsible Republicanism: Educating for Citizenship, 62 U.CHIC. L. REV. p 131 (1995). // URL: <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4853&context=uclev>;

6. Kate Halvorsen, Notes on the Realization of the Human Right to Education, 12 HUM. RTS. Q. 341, 343 (1990). // URL: https://docs.escri-net.org/usr_doc/Notes_on_Realization.pdf;

7. Beiter K.D. The protection of the right to education by international law: including a systematic analysis of Article 13 of the International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights / by Klaus Dieter Beiter. P.47.

8. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Общая част.: Учеб. для вузов/ Рук. авт. колл. и отв. ред. Б.А. Страшун. 4-э изд., обновл. М.: НОРМА: ИНФРА-М. 2010. С.211.

9. Ўзбекистон Республикаси Конституцион ҳуқуқи. Дарслик. Масъул муҳаррир: ЮФД., проф., А.Х.Саидов-Т.; ТДЮИ нашриёти, 2005. 245-бет

10. Ҳасанов О.Т. Конституциявий ҳуқуқ. Дарслик.-Тошкент, Адолат, 2013. 178-бет

11. Хорижий мамлакатлар конституциявий ҳуқуқи: дарслик / масъул муҳаррир: проф.А.А.Азизхўжаев:-Т.:ТДЮИ нашриёти, 2010, 98-бет.

12. Soydan, T.; Karaman, Y. (va boshq.) (2008) “Ta’lim olish huquqi”, Turkiya Respublikasida ta’lim fanlari nuqtai nazaridan zamonaviy qadriyatlar bilan ta’limni o’rganish, 2008 yil 1-3 mart, Anqara. // URL: <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=95073>;

13. Конституционное право: университетский курс: учебник: в 2 т./под ред. А.И. Казанника, А.Н. Костюкова. М.: Проспект. 2015. Т. 2. С.18.

14. Козлова Э.И., Кутафин О.Э. Конституционное право России: Учебник. 5-э изд., перераб. и доп.- М.: Проспект. 2014. С.184.

15. Конституционное право Российской Федерации: учеб. для вузов / М. В. Баглай. 6-э изд., изм. и доп. М.: Норма. 2007. С.289 // URL <http://krasinskiy.ru/Baglai1.pdf>;

16. Козырин А.Н. Право на образование в конституциях и законодательстве зарубежных стран // URL <https://wiselawyer.ru/poleznoe/87076-pravo-obrazovanie-konstituciyakh-zakonodatelstve-zarubezhnykh-stran>;

17. Мартыненко Э.В. Международное образовательное право: Учеб. пособие. М.: РУДН. 2008. С.52-53.

18. Козырин А.Н. Образование и право на образование // Реформы и право. 2015. № 2. С. 42 - 53.

19. Grang Chamber case of Lautsi and others v Italy, case of Folgero and other v

Norway, case of Leyla Şahin v Turkey // URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-104040&filename=001-104040.pdf>;

20.Ўзбекистон Республикасининг “Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида”ги Қонуни. 08.08.2022 йилдаги ЎРҚ-788-сон // URL: <https://lex.uz/ru/docs/-6145972>